

ארי אנגלברג. רווקות מתמשכת בציונות הדתית: דתיות ואינדיבידואליזציה במודרנה המאוחרת. אוניברסיטת בר-אילן. 2020. 232 עמודים

ליאת דאודי*

מחקרים מהעשור האחרון על רווקות מתארים מושג שאיננו אחיד, אלא תלוי תרבות ומושפע ממגדר, גיל, מעמד, דת, אתניות, נטייה מינית, יכולת גופנית או נפשית, או צירי זהות אחרים של דיפרנציאציה חברתית (מג'דוב, 2021, עמ' 44-51; Lahad, 2017, pp. 1-25). המונח "רווקות מאוחרת" מתאר בדרך כלל צעירים שטרם נישאו, והסטטוס שלהם כיחידים אינו נחשב מקובל חברתית (Sharp & Ganong, 2011).

בין שרווקות מתקיימת מתוך בחירה ובין שהיא מתקיימת מתוך אילוץ, זוהי זירה מרתקת למחקר בקבוצה בעלת מאפיינים ייחודיים כמו החברה הציונית-דתית. הציונות הדתית מצויה במתח אידיאולוגי-תרבותי בין שמרנות למודרניות: מצד אחד היא מתקיימת בתוך החברה הכללית הלא דתית, ומצד שני היא שומרת על מובחנותה. בניגוד לחברה החרדית, למשל, שבה רווקות אינה מקובלת ותופעת הרווקות המאוחרת אינה רווחת (סלומון, 2018, עמ' 18-43), קבוצה חברתית זו נחשבת פרגמטית ואף מהפכנית בביקורתה כלפי סמכויות רבניות ובהתפשרותה בנושאים דתיים (קרנצ'לר, 2017).

ספרו של ארי אנגלברג עוסק בתופעת הרווקות במגזר הציוני-דתי בחברה הישראלית בהקשריה הרחבים: מעמד המשפחה והדת, הקהילה והפרט. לאור המציאות החדשה, שבה צעירות וצעירים אינם ממהרים לבוא בברית הנישואים, הוא בוחן ומנתח את ציפיותיהם לגבי זוגיות והתמסדות. עולם הרווקות הציוני-דתי טרם נדון אקדמית בהיקף כזה. הרווקות והרווקים העומדים בלב המחקר משתייכים ברובם למעמד הביניים הישראלי ומתגוררים בשכונות בדרום ירושלים ובמרכז ירושלים, בגבעת שמואל ובמרכז תל אביב. ריכוז אורבני זה מכונה "ביצת הרווקים", או בקיצור "הביצה".

ידע מוקדם על שדה המחקר, והשתייכות של החוקר לאוכלוסיית המחקר, משפיעים במידה רבה על מידת התקבלותו של החוקר בעולמם של המרואיינים ועל מידת שיתוף הפעולה שלהם, בפרט כשמדובר בנושא שמציף דילמות רגשיות, אתיות והלכתיות-דתיות. עובדה זו מעניקה לאנגלברג, כאנתרופולוג וכרווק החוקר את העולם שבו גדל, נקודת פתיחה מעניינת. הוא ראיין כ-50 רווקות ורווקים מן הזרם הציוני-דתי, מחציתם גברים ומחציתם נשים, בגיל 25 ומעלה, ואף הרחיב את היריעה וראיין נשים וגברים שהתגרשו ונישאו מחדש וגם נשים גרושות. המחקר התמקד במי שהזוהות כרווק או כרווקה משמעותית עבורם. מן הראיונות עולה שאף שהמרואיינים רואים בהקמת משפחה ובזוגיות יעד נכסף, הם מבקשים לקיים, לפחות במשך תקופה מסוימת, את מה שמכונה בספר "שלב הבגרות הצעירה", כלומר תקופת חיים שבה יגורו בדירות שותפים וישקיעו ביצירת רשתות

* ליאת דאודי, המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

חברתיות למטרות תמיכה רגשית וביטחון חברתי. עם זאת, אף שהם משתמשים בביצת הרווקים ככפלטפורמה חברתית חשובה, רובם מבטאים חוסר שביעות רצון מסטטוס הרווקות.

ואולם אף שתופעת הרווקות מטרידה את הציבור הציוני-דתי, הרווקות והרווקים כמעט אינם משמיעים את קולם בספרה הציבורית. הספר משמיע אותו בפתחות, סוקר את נורמות החיזור המקובלות בקבוצה ואת המאפיינים של יחסי המגדר בה, וגם חושף את הביקורת של חבריה על יחסה של החברה הציונית-דתית כלפיהם. הטענה העיקרית בספר היא כי הרווקות המתמשכת בציונות הדתית אינה ייחודית לחברה זו, אלא היא מאפיין של תרבות מעמד הביניים המערבי במודרנה המאוחרת, ולפיכך היא נעוצה בערכים כמו אינדיווידואליזם ועיסוק גובר בעצמי, בזהות וביחסים. הרווקות והרווקים אמנם מעוניינים להינשא ולהקים משפחה בגיל צעיר, אך כפי שעולה מהספר, הם מעוכבים בידי ההפנמה של ערכי המודרנה המאוחרת, שהפכו להעדפות אישיות. לפיכך, תופעת הרווקות המאוחרת אינה משקפת קריאת תיגר על ערכי המשפחה הדתיים.

הספר כולל שמונה פרקים. המבוא מציג את תמונת הרקע של הציונות הדתית ומתאר את חשיבות מוסד המשפחה בתוכה. אנגלברג עורך בירור מושגי ודן באורתודוקסיה במודרנה המאוחרת, ולאחר מכן מציג נתונים על אוכלוסיית המחקר ועל השיטות: ראיונות עומק, ניתוח של כתבים והרצאות בנושא הרווקות, ותצפית משתתפת. שלושת הפרקים הראשונים בוחנים כיצד נוצרה תופעת הרווקות. הפרק הראשון סוקר את מוסד הנישואים ומושג האהבה הרומנטית מנקודת המבט של ההיסטוריה היהודית. הפרק השני עוסק בעמדות ציוניות-דתיות בנוגע לאהבה ולנישואים, ומנתח את יחסם של רווקות ורווקים להנחיות הרבנים. הפרק השלישי מתמקד בעולם הדייטים בין בנות ובני זוג פוטנציאליים, ובוחן את השפעות המודרנה המאוחרת – ובהן שינויים ביחסי המגדר, שאיפה לאינטימיות רגשית, ותרבות הצרכנות – על תהליכי החיזור של רווקות ורווקים דתיים.

שני הפרקים הבאים בוחנים את השלכותיה של תופעת הרווקות. הפרק הרביעי עוסק בסטטוס החברתי של הרווקים ובוחן את הקשר בין אידיאולוגיות הקשורות במעגל החיים ובין השתייכות למגזר הדתי בחברה הישראלית, כפי שהוא מתבטא בדפוסי חיזור ויחסי מגדר, גיל הנישואים הרצוי, הלחץ להינשא ועוד. הפרק החמישי עוסק בעולמם של הרווקים במעגלים החברתיים שלהם וביחס כלפיהם מצד הקהילות הציוניות-דתיות. בתוך כך אנגלברג מציין את קיומן של "משפחות חדשות", כאלה שנמצאות מחוץ להתנהלות הנורמטיבית ההטרסקסואלית, ובהן משפחות חד-מיניות או חד-הוריות. בהקשר זה אציין, כחברת הקהילה הלהט"ב "קית וכחילונית מקיימת מצוות שאינה משתייכת לקהילות דתיות, שאפשר היה לתת בספר ביטוי נרחב יותר לעולמם של להט"בים דתיים רווקים, כחלק מהמגוון של נשים וגברים רווקים בישראל, שכן בישראל בת זמננו יש להט"בים דתיים המזוהים עם העולם הציוני-דתי ואף ארגונים להט"בים "קיים כאלה, ובהם "קולך", "בת קול" ו"כמוך". עם זאת, יש לזכור כי יותר מעשור חלף מאז ערך אנגלברג את הראיונות והתצפיות ששימשו בסיס לספר, וייתכן שאילו נכתב כיום היה ייצוג העולם הלהט"ב "קי בו מקיף יותר.

פרקים שש ושבע עוסקים בהשפעת הרווקות המתמשכת על חיי הדת והאמונה של הרווקות והרווקים. הפרק השישי מתמקד בקשיים הניצבים בפני רווקים שרוצים לקיים

חיים דתיים מחוץ לחיק המשפחה ובמתח שבין נרטיבים תרבותיים סותרים המשפיעים על דתיותם. הפרק השביעי בוחן את אופני ההתמודדות עם אתגרים אלו. הפרק האחרון בספר שב אל הטענה המרכזית, בוחן את השינויים שחלו בתחום מאז נערך המחקר, ומציע כיוונים למחקר המשך.

תרומתו של הספר היא בהבלטתו את התמורות המתרחשות בעולם הציוני-דתי ובהן אימוצם הגובר של הלכי רוח ותפיסות מערביות, במיוחד בנושאי גוף, מיניות ורגש, בשעה שמוסד המשפחה עודנו מרכזי מאוד. אנגלברג פונה לציבור הציוני-דתי וקורא לו להעלות את קרנם של הרווקות והרווקים בקהילה, לקבל אותם כחברים מלאים בה ולהפחית את הלחץ סביב "בעיית הרווקות". השילוב בין הידע ההיסטורי והתורני של הכותב ובין הידע האנתרופולוגי-סוציולוגי שלו מניב היכרות מעמיקה עם העולם התרבותי והרגשי של החברה הציונית-דתית העכשווית ותורם רבות לתחום לימודי הרווקות, המשפחה והמגדר בישראל, ובכך חשיבותו הרבה.

מקורות

- מג'דוב, תוויבה. (2021). *רווקות מאוחרת בקרב נשים וגברים בחברה הפלסטינית בישראל* [חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת תל אביב].
- סלומון, נחמי. (2018). *נשים רווקות בחברה החרדית: החוויה ומשמעותה* [חיבור לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת חיפה].
- קרנצ'ר, מלאכי. (2017). תהליך החזרה בשאלה של דתיים לשעבר בישראל: היבטים חברתיים. *סוגיות חברתיות בישראל*, 24, 66-92.
- Lahad, Kinneret. (2017). *A table for one: A critical reading of singlehood, gender, and time*. Manchester University Press.
- Sharp, Elizabeth A., & Lawrence H. Ganong. (2011). "I'm a loser, I'm not married, let's just all look at me": Ever-Single women's perceptions of their social environment. *Journal of Family Issues*, 32(7), pp. 956-980.